

Yttrandefrihet, åsiktskorridor och samtalsklimat

Under året har frågan lyfts på ledar- och debattsidor om vad som får sägas i det offentliga rummet. Bränsle gavs under våren då en universitetslektor i Uppsala anmäldes av fyra studenter för att hon i ett försök att redogöra för en sökväg i arkiv använt det onämbara »n-ordet».

Trots yttrandefriheten har korridoren för vad som offentligt får sägas blivit trängre. Avgörande är ofta inte vad avsändaren menar utan hur någon uppfattar det som sägs. Att en enda person skulle kunna ta illa vid sig kan räcka för anmälan och åtgärder. I sin ideologiska form har kampen kommit att ses som en kamp mot demoniska krafter som genomsvårar allt. Offerrollen helgonförklaras. Striden får religiöst fundamentalistiska drag.

I en ledare med liberalt förtecken liknas denna »besatthet av renhet i offentligheten» vid en modern väckelserörelse. Det blir svårt att värja sig. Den offentliga avbönen väntar bakom hörnet. Men inför all moralism behöver vi påminna oss Jesu ord om de vitkalkade gravarna och kung Davids bön i Psaltaren 51: »Skapa i mig, Gud, ett rent hjärta.»

Moralistisk ideologi har sina övervakande åsiktskontrollanter som angriper varje övertramp. Inte så få som blivit anmälda till sina arbetsgivare har blivit avskedade, omplacerade, tvingats göra avbön eller drabbats av andra konsekvenser. Själva vetskapen om vad misshagliga uppfattningar, ord eller formuleringar kan kosta riskerar att leda till en sådan rädsla och själv censur att man inte vågar säga sin åsikt eller ens förklara hur man tänker. Det är så repression fungerar, vilket väl också är avsikten. Få har som J. K. Rowling råd att stå emot drevet och hävda sin uppfattning att kön inte bara är en subjektiv bestämning. I ett sådant läge tänker de flesta på sin anställning och ekonomi.

Det är inte svårt att se samma företeelse i Svenska kyrkan. Går det att utan att drabbas av marginalisering offentligt hävda som jesuitprästen Thomas Idergard (Facebook 17/9) att »aborter inte är liktydigt med demokrati, att det inte finns någon 'rätt' att byta kön för att man känner för det, att äktenskapet, också i juridisk och filosofisk mening, består av två parter varav en man och en kvinna, att Pride inte symboliserar 'allmän kärlek', att RFSU står för en extrem och skadlig moral som måste hållas borta från skolornas undervisning, att aktiv dödshjälp ska fortsätta vara förbjudet i världen osv.»? Domkapitlets behandling av EFS-prästen i Luleå stift sitter kvar i minnet.

Gamla tiders kättarjakt fördöms i dag med rätta. Men frågan är om inte kättarstämpeln fått nya former i vår tid. Jacob Rudenstrand, bitr. generalsekreterare för evangeliska alliansen (SEA), ställer saken på sin spets i SvD den 17/9. Likriktningen i samhällsdebatten har, menar han, med svenskarnas syn på religionsfrihet att göra. Det är uppenbart att Sverige i ett internationellt sammanhang sticker ut. Endast något mer än halva befolkningen anser att religionsfrihet är mycket viktigt. Rudenstrand ställer frågan »om inte de återkommande kraven på trygga rum, ideologisk likriktning och deplattformering inom delar av samhället indikerar en demokratisyn på glid».

Läget påminner om »äldre tiders kättarjakt, minus våldsmonopolet». Sverige fick lagstadgad religionsfrihet så sent som i början av 1950-talet. Om denna frihet ska bestå måste varje människa förbehållas rätten att själv avgöra sin övertygelse i religiösa och etiska frågor, vad gäller livets mening och mål, liksom ha rätten att utan risk för repressalier eller inskränkningar uttrycka sin uppfattning, hur illa man än tycker om personens övertygelse.

Ett exempel från slutet av 1800-talet kan tjäna som jämförelse. Fredrik Spak, en högkyrklig och politiskt konservativ präst, blev då i sin första tjänst varse de rikas överflöd och ovilja att bistå de fattiga. Han kom att politiskt allt mer radikaliseras och anmäldes till domkapitlet för att han predikade socialism. Trots flera påstötningar blev det ingen åtgärd.

Först när han öppet tog ställning för arbetarna i storstrejken 1909 uppmanades han av ärkebiskopen att söka avsked från prästämbetet. Det dröjde två år innan domkapitlet biföll Spaks begäran. Denne kom senare att lämna sin kristna tro.

Då gick skiljelinjen vid synen på socialismen, och Svenska kyrkan har en hel del att ångra i sitt agerande mot den tidiga arbetarrörelsen. I dag ser vi nya skiljelinjer. Det som nu tas som självklarheter och inte får ifrågasättas, kommer med tiden att ha passerat bästföredatum, medan det kan vara svårare att läka de sår som förakt och marginalisering orsakat dem med avvikande uppfattningar.

Att tänka rätt har blivit viktigare än att tänka fritt. Har vårt land och vår kyrka inget lärt av tidigare misstag? Kanske är likriktningens djupaste skada att den mänskliga värdigheten bryts ned, just den som man ville skydda. Det verbala stenkastandet och hotande repressalier mot oliktankande skadar inte bara mottagaren utan även avsändaren. Alla som skriker högt vill kanske inte stämma in i korrekthetens kör men vågar inte annat för att inte själva riskera att bli marginaliserade.

Paradoxalt nog ser vi att parallellt med en växande åsiktsfundamentalism i det offentliga rummet så händer motsatsen på sociala medier. De mest hatiska, rasistiska, antisemitiska och konspirationsteoretiska åsikter kan plötsligt härja fritt där. Somligt sker anonymt, annat fullt öppet i forum för likatänkande. Kanske är det även som en reaktion mot den offentliga åsiktskonformismen som näthatet växer. För där flyger förakt och fanatism under radarn men på ett annat sätt.

Båda dessa grupper, korrekthetens väktare liksom näthatarnas aggressiva trupper, har en sak gemensamt – intoleransen. Och djupast sett, föraktet för den andras värde, värdighet och integritet.

Men det finns en annan väg att gå än dessa båda ytterligheter. Jesus utmanade mobben med att den som var utan synd skulle kasta första stenen. Men då gick alla därifrån, en efter en. Kanske inte bara med skam utan också med en befriande känsla av att inte medverka i drevet mot någon annan. Om Jesus på liknande sätt får utmana oss i dag skulle sannolikt fler våga uttrycka också obekväma sanningar och färre stämma in i kören som fördömer det som för tillfället är kyrkligt eller politiskt inopportunt.

Givetvis ska det någon säger formuleras med varsamhet om andra. Men det är inte detsamma som att inte få ha kontroversiella synpunkter i omstridda frågor eller hindra sin mening motståndare från att uttrycka sin syn. Röster som Idergards, Rudenstrands eller en gång Spaks får inte tystas.

Saklighet och fakta, sans och omdöme, respekt för den andra och dennas åsikter är nödvändigt för ett friskt och sunt samtal – ett samtal som SPT vill sträva efter även i svåra frågor. Mångfalden kräver det, enfalden vill begränsa det.